

27. Самарин Ю. Современный объем польского вопроса // День. – 1863. – №38, 21 сентября. – С. 4-10.
28. Цимбаев Н.И. И.С. Аксаков в общественной жизни пореформенной России / Н.И. Цимбаев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 264 с.
29. Юрьев Б.И. «День» / Б.И. Юрьев // Общественная мысль России XVIII – начала XX века: Энциклопедия. – М.: РОССПЭН, 2005. – С. 145-146.
30. Piątkowski L. Kwestia polska w myсли politycznej Iwana Aksakowa / Leszek Piątkowski // Na pograniczu kultur, języków i tradycji / Pod redakcją Marka Mądzika i Adama Witusika. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. – S. 209- 225.

Summary

There is characterized the newspaper “Den’ ” as an important source for learning Slavophils’ position concerning the polish question at the beginning of 1860-th years. It’s found out that there on it’s pages were published the articles of the most famous Slavophils: Yuriy Samaryn, Alexander Hilferding, Ivan Aksakov, Vasily Elahin, Volodymyr Lamanskyy. The materials of newspaper represent Slavophils’ ideas concerning the origin of the Russian nation, land and peasant questions, the administrative reform in the West guberniya of the empire. Slavophils connected solving these problems with solving the polish question.

УДК 303.446.4

**Лариса Мицик
Людмила Долгоновська**

МАДРИДСЬКА МИРНА КОНФЕРЕНЦІЯ 1991 р. У ДЗЕРКАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА БІЛОРУСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Регіон Близького Сходу вже понад півстоліття залишається „гарячою точкою” планети, до якої прикуті погляди світової політичної еліти, релігійних організацій та наукових кіл. При цьому головним дестабілізуючим чинником тут виступає арабо-ізраїльське протистояння, в основі якого лежить палестино-ізраїльський антагонізм. Після низки кровопролитних війн між арабськими державами та Ізраїлем, що продемонстрували ілюзорність намірів вирішити конфлікт збройними методами, спроб дипломатичного його врегулювання в 1970-х рр. (Женевська мирна конференція 1973 р., Кемп-Девідський мирний процес 1978–1979 рр.) та згортання переговорних процесів у 1980-х рр., проведення широкомасштабної мирної конференції в Мадриді (1991 р.) нарешті відкрило реальну перспективу вирішення одного з найскладніших питань міжнародних відносин повоєнного періоду. Проблематика Мадридського переговорного процесу не могла залишитися поза увагою вчених пострадянських держав, дослідницькі інтереси яких лежать у площині новітнього періоду історії країн близькосхідного регіону. З огляду на малодослідженість доробку сучасних науковців та важливість його врахування задля стабілізації ситуації в регіоні обрана тема статті видається досить актуальною.

Метою статті є аналіз стану наукової розробки та особливостей висвітлення поставленої проблеми у сучасній історичній літературі України, Росії та Білорусі.

Об'єктом дослідження є історичні розвідки, присвячені Мадридському мирному процесові 1991р. Предмет вивчення – концептуальні історіографічні оцінки ключових аспектів Мадридської мирної конференції 1991 р.

З початком 90-х рр. ХХ ст. завдяки різкій зміні ситуації на світовій арені вдалося вписати нову сторінку в історію близькосхідного мирного процесу. Найбільш значущою подією цього періоду став Мадридський дипломатичний діалог, початок якому було покладено міжнародною конференцією, що пройшла 30 жовтня – 1 листопада 1991 р. в іспанській столиці. Незважаючи на те, що зазначена подія привертає увагу вітчизняних і зарубіжних істориків, можна погодитися з думкою українського дослідника Д. Малишева, що спеціальних робіт з даної теми насьогодні написано відносно мало [5, с. 75].

Увага науковців значною мірою прикута до визначення внеску в переговорний процес кожної окремої країни-учасниці. У цьому контексті вагоме місце відводиться з'ясуванню причин, що спонукали США та СРСР ініціювати скликання Мадридської мирної конференції. До факторів, які вплинули на позицію США „стати фактично ініціатором чи принаймі рушійною силою процесу мирного врегулювання”, російський історик Г. Мирський відносить появу двох нових потужних ворогів Вашингтону в регіоні – Іраку та Ірану; загрозу терористичного ісламського радикалізму; роль інтифади; поступливість ОВП [Організація Визволення Палестини – *Прим. Авт.*] та зацікавленість у досягненні миру більшості ізраїльтян [6, с. 67]. Д. Малишев вважає, що, виступаючи ініціатором проведення Мадридської мирної конференції, „США хотіли досягти територіального компромісу, який би забезпечив безпеку Ізраїлю і задовольнив законні права палестинців” [5, с. 76].

Зайняття Радянським Союзом позиції ініціатора скликання міжнародної мирної конференції у Мадриді, на думку істориків, цілком відповідало тогочасному близькосхідному курсу Москви. Так, російський науковець Е. Пирлін, наголошуючи на послідовності політики СРСР, пише: „Згода США з необхідністю скликання мирної конференції, наполегливі зусилля американської адміністрації зі зведення за столом переговорів безпосередніх учасників конфлікту, визнання важливості конструктивного вирішення палестинської проблеми стали можливими не тільки в результаті швидкоплинної антиіракської війни. Не можна скидати з рахунків багаторічні послідовні зусилля радянської дипломатії, імперативом діяльності якої стосовно Близького Сходу довгий час був заклик до скликання широкомасштабної мирної конференції... В усіх радянських пропозиціях з урегулювання, висунутих після грудня 1973 р. ..., завжди була присутня ідея необхідності відновлення мирної конференції” [9, с. 351-352]. А. Єгорін та Х. Абдель-Хамід акцентують увагу на тому, що ідея проведення міжнародної конференції була запропонована Москвою в 1984 р. [2, с. 112].

Поділяє ці погляди колег і їх співвітчизник О. Озеров: „Сама Мадридська мирна конференція, співголовами якої виступили СРСР і США, була лише блідим привидом тієї повноважної конференції, за яку довгий час боровся Радянський Союз” [7, с. 150].

Ініціатива Москви та Вашингтону з проведення міжнародної мирної конференції, яка б відкрила шлях до повномасштабного процесу близькосхідного врегулювання, знайшла широку підтримку як з боку безпосередніх учасників конфлікту, так і з боку більшості арабських держав та країн Західної Європи. „Ідея скликання міжнародного форуму з Близького Сходу, – пише Е. Пирлін, – поступово набувала все більше прихильників. У підсумку її практично підтримали всі арабські країни, рух неприєднання, а також країни-члени Європейського співтовариства” [9, с. 353]. Щодо безпосередньої ролі західних держав у підготовці конференції, то Д. Малишев зазначає: „Допомога Європи у скликанні конференції проявилася у заяві Європейської ради, що зібралася в Люксембурзі 28-29 червня, в якій містився заклик до всіх країн подолати останні труднощі і нагадувалося про право палестинців на самовизначення, і називалась незаконною ізраїльська практика будівництва поселень, несумісна з волею до досягнення миру” [5, с. 76].

Об’єктивно присутня в сучасній історичній літературі України, Росії та Білорусі, присвяченій мадридському мирному процесові, оцінка позицій та цілей його сторін. Як зазначають А. Єгорін та Х. Абдель-Хамід, „позиція СРСР (а згодом Росії) зводилася до відведення ключової ролі у визначенні параметрів післяконфліктного облаштування на Близькому Сході розташованим в регіоні державам” [2, с. 112]. Е. Пирлін наголошує на тому, що „російсько-американське співголовування на мирній конференції по суті справи перетворилося на зручну для США політичну ширму для прикриття будь-яких закулісних маневрів Вашингтону” [9, с. 355]. Незважаючи на те, що близькосхідний курс Москви під час проведення Мадридської мирної конференції фактично перебував у фарватері політики Сполучених Штатів, їй все ж вдалося, як зауважують А. Єгорін та Х. Абдель-Хамід, „виступити на принципово новій основі: вона відмовилася від поділу країн регіону на „своїх” і „чужих”, виступила за рівноправний діалог з усіма, хто був готовий проявити політичну і військову витримку” [2, с. 114].

Щодо ролі США у мирному процесі початку 90-х рр. ХХ ст., то Е. Пирлін, зокрема, зазначає: „Будь-яка американська адміністрація вважала мадридську МКБС і її робочі комітети, де обговорення проблем врегулювання проходило на двосторонній основі, не тільки засобом вирішення арабо-ізраїльського конфлікту, але передусім методом зміщення свого одноосібного впливу на Близькому Сході” [9, с. 367]. Аналізуючи динаміку дипломатичних кроків США під час Мадридської мирного процесу, вчений наголошує на знижені ролі Ізраїлю як єдиного гаранта американських воєнно-стратегічних і політичних інтересів у регіоні: „...Американо-ізраїльські розбіжності в оцінці ролі і прогнозуванні розвитку

деяких аспектів близькосхідної ситуації вийшли на поверхню в ході підготовчої роботи зі скликання МКБС і вже в перших раундах конференції” [9, с. 365].

Оскільки, як зазначає О. Озеров, „філософія Мадридської конференції полягала в тому, що арабо-ізраїльський конфлікт є корінним на Близькому Сході: тільки врегулювавши його і його центральну складову – палестино-ізраїльський конфлікт, можна буде говорити про вирішення всього вузла проблем регіону” [7, с. 150], то позиції безпосередніх учасників конфлікту – ізраїльтян і палестинців – мали домінуючий вплив. А. Єгорін та Х. Абдель-Хамід зауважують: „Звісно, необхідний був час, щоб через політичні переговори уточнити позиції сторін, знайти взаємоприйнятні основи для випрацювання колективних рішень” [2, с. 115]. Ситуацію значно загострювала проблема палестинського представництва на офіційних переговорах в рамках Мадридського мирного процесу. Білоруська дослідниця М. Шевельова підкреслює: „Підходи сторін у визначенні статусу переговорів і представництва на них палестинської сторони були взаємовиключними” [13]. Питання самостійності палестинської делегації, її складу, розширення, залучення до переговорів представників Східного Єрусалиму і діаспори, встановлення зв’язків з ОВП були каменем спотикання на шляху до налагодження дієвого механізму переговорного процесу. Наголошуючи на безкомпромісності позиції Ізраїлю, Д. Малишев пише: „Ізраїльське керівництво, в принципі погоджуючись на участь в мирній конференції, як і раніше не бажало сидіти за одним столом з представниками Організації Визволення Палестини (ОВП) і вихідцями зі Східного Єрусалиму...” [5, с. 76].

Стосовно ключових проблем близькосхідного врегулювання позиції ізраїльської та палестинської сторін теж містили суттєві розбіжності. Є. Пирлін, аналізуючи пропозиції правлячої партії Ізраїлю „Авода”, яка прийшла до влади 23 червня 1992 р., робить висновок, що ці ініціативи „зводилися до все тієї ж адміністративної автономії” [9, с. 358]. Зустрічний план палестинської сторони, що передбачав створення органів законодавчої, судової та виконавчої влади на території палестинського автономного утворення, припинення будівництва нових ізраїльських поселень та поширення місцевих (тобто палестинських) законів на вже існуючі, забезпечення внутрішньої безпеки, історик оцінює як більш конструктивний [9, с. 359-360].

Д. Малишев, оцінюючи лінію, зайняту ізраїльським керівництвом на переговорах в іспанській столиці, акцентує увагу на територіальному питанні: „... Країна виконала резолюцію Ради Безпеки ООН відносно виводу військ з окупованих територій. Що стосується Голанських висот, то єдине, на що був готовий Ізраїль, так це на повернення сирійцям всієї чи частини території Голан за умови збереження там присутності ізраїльських військ і недоторканості ізраїльських поселень” [5, с. 77]. Позицію палестинської сторони автор характеризує наступним чином: „На конференції палестинці

виявили готовність вести переговори про самоврядування на Західному березі і в Газі, але наполягали на негайному виведенні ізраїльських військових підрозділів з міст з палестинським населенням” [5, с. 77]. Дослідник зауважує, що „в Мадриді обговорювалися проблеми водних ресурсів, контролю озброєнь, біженців, однак, чим більш досконалими були проекти, тим глибшими ставали розбіжності між сторонами” [5, с.77].

Позиція арабської сторони, озвучена на першому ж засіданні міністром іноземних справ Єгипту Амр Мусою, полягала в наступному: дотримання Ізраїлем прав палестинського народу, поширення вимог резолюції Ради Безпеки ООН 242 на Західний берег р. Йордан, лінію Газа і Голанські висоти, припинення будівництва ізраїльських поселень на окупованих територіях, включаючи Східний Єрусалим, як такого, що загрожує миру, визнання особливого статусу священного Єрусалиму [5, с. 77].

Отже, позиції ізраїльської та арабської (у т. ч. палестинської) сторін на Мадридському переговорному процесі були, якщо не взаємовиключними, то принаймні дуже різними, що знайшло своє відображення в новітній пострадянській історичній літературі.

Підсумовуючи результати Мадридської мирної конференції, дослідники наголошують як на її незаперечних досягненнях, так і на певних прорахунках. Зокрема, Д. Малишев зазначає: „Підсумки і значення Мадридської конференції були досить значними. По-перше, вона вперше звела за столом переговорів непримирених противників. По-друге, Ізраїль офіційно визнав права палестинців... Більше того, було узгоджено механізм досягнення домовленостей і складений в загальних рисах поетапний графік їх здійснення... Однак в Мадриді не було досягнуто згоди з двох принципових питань: про місце проведення наступної зустрічі і про порядок денний переговорів” [5, с. 77]. О. Озеров висловлює думку, що „при всій своїй обмеженості Мадридська конференція все-таки стала стартером мирного процесу і запустила двосторонні арабо-ізраїльські і багатосторонні переговори” [7, с. 150]. М. Шевельова, оцінюючи Мадридський мирний процес, вказує на те, що „дані офіційні переговори можна охарактеризувати як підготовчу стадію до переговорів, які пройшли після взаємного визнання ОВП й ізраїльського керівництва, і як такі, що привели до підписання низки угод про проміжне врегулювання” [13]. А. Бакланов, аналізуючи переговорний процес, наголошує на його здобутках: „Досягнення мадридського процесу – мирний договір між Ізраїлем і Йорданією (1994 р.), перший досвід систематичної спільної роботи ізраїльтян з представниками ОВП, сирійцями, ліванцями” [1, с. 154]. „Іншими словами, арабам й Ізраїлю ще далеко до миру і згоди, але „мадридський процес”, що почався у 1991 р. Вашингтоном, Москвою, Ізраїлем і арабами, все-таки вселяє оптимізм і надію, що рано чи пізно мир на Близькому Сході настане”, – так оцінюють переговорний процес А. Єгорін та Х. Абдель-Хамід [2, с. 137].

Таким чином, проблематика Мадридської мирної конференції 1991 р. червоною ниткою проходить крізь праці істориків-сходознавців України,

Росії та Білорусі. Доробок сучасних учених, репрезентований переважно дослідженнями російських науковців, вирізняється різновекторним аналізом подій, проте не містить суттєвих розбіжностей в оцінках ключових аспектів переговорного процесу початку 90-х рр. ХХ ст.

Джерела та література

1. Бакланов А. Ближневосточный узел противоречий // Международная жизнь. – 2004. – № 4-5. – С. 153-157.
2. Егорин А., Абдель Хамид Х. А. Война за ближневосточный мир. – М.: Издательская фирма „Восточная литература” РАН. – 1998. – 168 с.
3. Косач Г. Палестинская Автономия: демократия и созидание национальной государственности // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 12. – С. 99-108.
4. Липвин И. Зважаючи на особливості регіонів // Політика і час. – 1996. – № 11. – С. 18-21.
5. Малышев Д. Мадридская конференция: начало мирного процесса // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 38. – С. 75-78.
6. Мирский Г. Израиль и палестинцы: самый длинный конфликт // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 66-74.
7. Озеров О. Post-Arafat: Ближний Восток // Международная жизнь. – 2004. – № 11-12. – С. 148-163.
8. Олимпиев А. Ближний и Средний Восток: актуальные проблемы международных отношений: Монография. – М.: ЮНИТИ-ДАНА. – 2004. – 239 с.
9. Пырлин Е. Трудный и долгий путь к миру: Взгляд из Москвы на проблему ближневосточного урегулирования. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН). – 2002. – 512 с.
10. Сатановский Е. „Новый Ближний Восток” // Международная жизнь. – 2005. – № 3-4. – С. 130-142.
11. Сатановский Е. Израиль в современной мировой политике: вероятные стратегические противники и стратегические партнеры. – М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. – 2001. – 156 с.
12. Скороход Ю. Міжнародний аспект урегулювання ліванського конфлікту (80–90 роки) / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий центр „Київський університет”. – 2000. – 264 с.
13. Шевелёва М. К вопросу о представительстве палестинской стороны на официальных двусторонних и многосторонних переговорах (1991–1993 гг.) http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=758&Itemid=215
14. Щевелев С. Палестино-израильский диалог в 1991–1993 годах (Мадрид–Осло–Вашингтон) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – 2002. – Т. 15 (54). – № 1. – С. 71-80.

Annotation

The paper deals with the Ukrainian, Russian and Byelorussian historiography of Madrid Peace Conference, 1991. Authors analyze scholarly views on key aspects of this event. Researchers draw a conclusion that approaches of historians of postsoviet countries toward this problem do not differ significantly.